

ПРАВДА І КРИВДА

Ці поняття часто виступають поряд як антоніми, як непримиренні протилежності. «Правда та кривда – як вогонь та вода», – каже народне прислів'я. І ще: «Правда в постолах, а кривда в чоботях». Проте народ вірить: «Правда кривду перемаже!».

У слові *кривда* частина **-д(а)**, безперечно, суфікс, бо ж **крив-** – це явно корінь від прикметника *кривий*. Отже, той самий суфікс **-д(а)** повинен бути й у слові *правда*. У такому разі якого походження корінь **прав-**? Від прикметника *правий*? До прикметника *правий* антонімом мав би бути прикметник *лівий*, а не *кривий*.

Але річ у тому, що первісно слово *правий* означало «прямий». У сучасній сербській мові це значення збереглося й досі: *прав* означає «прямий»: *право дрво* «пряме дерево». Те саме в болгарській – *прав*; у словенській – *pravi*. Звідси й *правда* мислиться як наслідок прямої дії, а не якогось крутійства чи підступності.

Поняття «кривий» у народній свідомості пов'язане з негативними, лихими якостями. Звідси: *кривий усміх* – «нещира або презирлива усмішка»; *кривий погляд* – «підозрілий, неприязний погляд»; *кривим оком дивитися* – «з неприязню ставитися

до когось»; *криве слово* – «несправедливе, образливе висловлювання»; *кривити душею* – «бути нещирим, лицемірити». Криве дерево не годиться для будівництва, крива дорога довша й важча, ніж пряма.

І навпаки, поняття «прямий» сприймається як щось позитивне, добре. Тому й кажуть: *людина щира й пряма*; *прямий, одвертий погляд*; *чиста, пряма думка*; *проста серцем людина*. У Тараса Шевченка: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою».

Від слова *правда* походять слова *справедливість*, *справді*, *справжній*, *насправжски* тощо. У них префікс **с-** означає «подібно до», «має такі самі якості», так само, як у словах *смеркати* (від *меркнути*), *смирний* (від *мирний*), *спритний* (споріднене з *притьма*). У першому з наведених слів у теперішній корінь **-правд-**, щоб усунути важкий для вимови збіг приголосних **вдл**, уставлено голосний **е**: **-правед-** (як і в словах *весна* – *весен*, *сестра* – *сестер*). А звідки з'явився звук **ж** у двох наступних словах? Тут відбулося закономірне чергування приголосних **д–ж**, як у словах *загородити* – *загорожа*, *уродити* – *урожай*, *погода* – *погожий* і под.

ПОЧАТОК І КІНЕЦЬ

Тепер уже ніхто не відчуває, що слова *початок* і *кінець* споріднені, тобто мають той самий спільний корінь **кон**. Бо ж усе йде, все міняється.

У слові *кінець* корінь **кон** залишився майже незмінним – лише відбулося закономірне чергування **о** з **і**. А в слові *початок* корінь **кон** спочатку змінився на **кен** (пор. *молоти* – *мелений*); потім звук **к** перед **е** перейшов у **ч** (пор. *рука* – *рученька*); далі звукосполучення **ен** дало **я**, тобто голосний **а** після м'якого приголосного (пор. гр. *pen-te* «п'ять» і укр. *п'ять*; лат. *mentha* «м'ята» і укр. *м'ята*), і нарешті звук **ч** ствердів. Таким чином, корінь **кон** став звучати як **ча**: *початок*.

У початковій формі цей корінь повністю зберігся в слові *споконвіків*, що дослівно означає «з початку віків», і в сербській мові у вислові *од кона до кона*, який означає «від початку до кінця». Меншою мірою він зберігся в нашому слові *починати* і частково – у польській мові в слові *rozczątek* [почонтек] «початок».

Той самий корінь **кон** маємо також у словах *виконати*, *доконати*, *доконаний*, *досконалий*, *сконати*, *переконати*, *конче*, *наконечник*, *закон* і, можливо, в слові *кут*, яке в давнину звучало майже як [конт] (пор. старослов'янське *кѣтъ*). Звідси й *покуть*, *покуття* «почесне місце в кутку справа від входу до хати» – назва, яка несе в собі значення чогось початкового, визначального.

Іван ЮЩУК, професор